

**Smjernice za izgradnju i zaštitu Zbirke rukopisa i starih knjiga
Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu**

Izradile: Irena Galić Bešker i Dragica Krstić

Zagreb, 2019.

Smjernice izradile

Irena Galić Bešker i Dragica Krstić

Nakladnik

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu

Za nakladnika

Tatijana Petrić

Lektura

Zrinka Mikulić

ISBN 978-953-500-182-9

Pojedinost s naslovnice: *Misal hruacki* Šimuna Kožičića Benje, naslovna stranica, drvorez

Sadržaj

1. Uvod	3
2. Svrha	3
3. Organizacija Zbirke rukopisa i starih knjiga	3
- Mjerila prikupljanja građe	
- Način prikupljanja građe	
- Obrada	
- Korisnici	
- Korištenje građe	
4. Izgradnja fonda	4
5. Korisnici i korištenje građe	6
6. Zaštita	7
7. Literatura	8

Uvod

Zbirka rukopisa i starih knjiga kao zasebna organizacijska jedinica u sklopu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu utemeljena je 1894. godine. Najstarija je zbirka građe posebne vrste u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Zbirka rukopisa i starih knjiga zajedno s Grafičkom zbirkom, Zbirkom zemljovida i atlasa te Zbirkom muzikalija i audiomaterijala čini Odjel posebnih zbirki.

Svrha

Svrha je Smjernica opis postupaka izgradnje fonda Zbirke rukopisa i starih knjiga. U Smjericama će se odrediti organizacija fonda Zbirke, vrsta građe koja se prikuplja, način prikupljanja građe, njezina uporaba te zaštita.

Organizacija Zbirke rukopisa i starih knjiga

Zbirka rukopisa i starih knjiga utemeljena je kako bi se u njoj prikupljala najvrjednija rukopisna i knjižna građa. U Zbirci rukopisa i starih knjiga pohranjena je na prvome mjestu tekstualna rukopisna građa pisana na pergameni i papiru koja obuhvaća srednjovjekovne i ranonovovjekovne kodekse pisane rukom, novovjekovne predloške pisane strojem te rukopisne ostavštine pravnih i fizičkih osoba. Netekstualna građa i tiskopisi mogu biti dio Zbirke rukopisa i starih knjiga samo ako su dio veće cjeline, kao što su rukopisna ostavština ili tematska zbirka. Rukopisna kartografska građa i rukopisna glazbena građa pohranjuju se u Zbirci zemljovida i atlasa te Zbirci muzikalija i audiomaterijala.

Stare i rijetke knjige te novine i časopisi pohranjeni su u zasebnoj zbirci koja je podijeljena na manje podzbirke:

- prvotiske
- hrvatske knjige
- knjige na ćirilčkim pismima (srpske, crnogorske i makedonske knjige)
- slovenske knjige
- partizanski tisak (knjige i periodika)
- inozemne rijetke knjige
- novine i časopise
- plakate, oglase, letke i druge tiskopise.

Podzbirka hrvatske knjige može se prema tipografskim i jezičnim mjerilima podijeliti na sedam manjih skupina:

- glagoljske knjige
- knjige na hrvatskoj ćirilici
- knjige iz Dubrovnika, Dalmacije, Hrvatskoga primorja i Istre
- kajkavske knjige
- knjige iz Slavonije, Like, Bosne te knjige Bunjevaca i gradišćanskih Hrvata
- knjige hrvatskih pisaca na stranim jezicima
- novije hrvatske knjige.

Osim ovih podzbiraka, u Zbirci rukopisa i starih knjiga čuvaju se knjižnična zbirka plemenite obitelji Zrinski te knjižnična zbirka plemenite obitelji Kušević. Zbirka referentne literature koja

obuhvaća bibliografije, kataloge i leksikone pohranjena je u čitaonici Zbirke rukopisa i starih knjiga.

Izgradnja fonda

Zbirka rukopisa i starih knjiga izgrađuje se i upotpunjava pojedinačnim kodeksima i rukopisima iz ranoga novovjekovlja te rukopisnim ostavštinama fizičkih i pravnih osoba. S arhivskom građom, koja obuhvaća rukopisne ostavštine osobnoga ili institucijskoga podrijetla koja je pohranjena u Zbirci rukopisa i starih knjiga, postupa se kao s knjižničnom građom u skladu sa zadaćama koje su određene Statutom Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (čl. 6/3). Zbirka rukopisa i starih knjiga izgrađuje se prema bibliografskome mjerilu te mjerilu nacionalne zbirke *Croatica*. Prema bibliografskome mjerilu nabavljaju se knjige tiskane ručnim tehnikama do 1835. godine. Iznimno, u Zbirci rukopisa i starih knjiga mogu se prikupljati i knjige tiskane strojnim tehnikama ako su objavljene kao rijetko izdanje, u malome broju primjeraka, kao bibliofilsko izdanje ili imaju autograf autora. Zbog bibliografskih posebnosti starih i rijetkih knjiga njihova nabava ne podliježe propisima Zakona o obveznome primjerku (NN 105/97, čl. 37 i 38). Novine i časopisi objavljeni prije 1835. godine te zbirke novinskih isječaka, također su dio Zbirke rukopisa i starih knjiga. Fond Zbirke rukopisa i starih knjiga izgrađuje se i upotpunjava prema popisu u katalogu *Desiderata*.

Mjerilo prikupljanja građe

Rukopisi

Rukopisi se prikupljaju prema formalnome i nacionalnome mjerilu koja ne isključuju jedno drugo već su nadopunjeni. Prema formalnome mjerilu rukopisna građa određuje se kao suprotnost građa koja je objavljena pa se tako prikuplja ne samo građa pisana rukom već i neobjavljena građa te građa koja nije dostavljena širokoj čitateljskoj populaciji. Nacionalno mjerilo bitno je za prikupljanje rukopisnih primjeraka koji su bitni za kulturnu i nacionalnu povijest Hrvatske. Prikupljaju se pojedinačni rukopisi istaknutih pojedinaca koji su ostavili trag u nacionalnoj i kulturnoj povijesti. Kao pravna nasljednica knjižnica nekadašnjih visokoškolskih ustanova u Zagrebu – Isusovačkoga kolegija i Kraljevske akademije u Zagrebu, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu nasljeđuje pojedinačne rukopise i rukopisne ostavštine spomenutih ustanova te rukopisne ostavštine pojedinih sveučilišnih profesora. Posebna se pozornost posvećuje nabavi rukopisnih primjeraka i književnih ostavština hrvatskih autora, osobito hrvatskih književnika.

Tiskane knjige

Tiskane knjige u Zbirci rukopisa i starih knjiga prikupljaju se prema formalnome, bibliografskome i nacionalnome mjerilu koja se ne isključuju već se nadopunjuju. Prema formalnome mjerilu prikuplja se objavljena građa koja se potom odabire prema bibliografskome i nacionalnome mjerilu – *Croatica*. Knjižna građa prikupljena prema bibliografskome mjerilu obuhvaća stare knjige tiskane ručnim tehnikama do 1835. godine. Mogu se prikupljati i knjige objavljene nakon 1835. godine ako su objavljene u malome broju primjeraka ili su rijetke. Prema mjerilu *Croatica* prikupljaju se:

- knjige tiskane hrvatskim jezikom

- knjige tiskane na jednome od triju hrvatskih pisama – latinici, glagoljici i ćirilici
- knjige tiskane na prostoru hrvatskih zemalja i Republike Hrvatske
- knjige hrvatskih autora
- knjige o Hrvatima i o Hrvatskoj.

Ako primjerak ručno tiskane knjige nije zastupljen u fondu Zbirke rukopisa i starih knjiga, tada se procjenjuje njegovo značenje prema mjerilu *Croatica* i u skladu s tim prikuplja se i nabavlja za fond Zbirke. Kada se primjerak nekoga djela već nalazi u fondu Zbirke rukopisa i starih knjiga, novi se primjerak nabavlja kao drugi i označuje se kao primjerak b. Treći i svaki sljedeći primjerak knjižne građe odabire se i nabavlja prema stanju fonda, očuvanosti prethodnih primjeraka, svojem značenju za sveukupnu knjižnu zbirku te fizičkome stanju primjerka građe koji se nabavlja.

Način prikupljanja građe

Način nabave rukopisne i knjižne građe za Zbirku rukopisa i starih knjiga:

- kupnja
- dar
- zamjena.

Građa se kupuje od fizičkih i pravnih osoba koje raspolažu primjercima rukopisa te starih i rijetkih knjiga bilo da ih posjeduju bilo da se bave posredovanjem – antikvari. Prije kupnje procjenjuje se bitnost ponuđene građe za fond Zbirke te očuvanost primjerka rukopisa ili knjige koji je ponuđen na prodaju. Građa se nabavlja ovisno o njezinoj bitnosti za fond prema mjerilima koja su spomenuta u odjeljku *Tiskane knjige* te u dogovoru s Odjelom izgradnje zbirke, kao i u skladu s novčanim mogućnostima Zbirke i Knjižnice. Postupak kupnje građe odvija se prema proceduri *Nabava roba, usluga i radova*.

Rukopisna i knjižna građa nabavlja se darom autora ili njegovih nasljednika te fizičkih ili pravnih osoba koje Zbirci ponude građu na dar. Postupak nabave građe darom provodi se prema internoj proceduri *Dar prema NSK*. Nacionalna i sveučilišna knjižnica s darovateljem potpisuje ugovor kojim se uređuju sva prava i obveze i darovatelja i obdarenika.

Zamjena je također način na koji se upotpunjava fond Zbirke rukopisa i starih knjiga, pri čem se građa može nabaviti kao protuvrijednost za uslugu izradbe mikrofilma ili digitalne preslike. U zamjenu se može ponuditi knjižna građa koju Zbirka posjeduje u većem broju primjeraka ako se pritom nabavom može doći do primjerka koji je bitan za Referentnu zbirku. Iz knjižničnoga fonda Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu izdvaja se građa za Zbirku rukopisa i starih knjiga prema proceduri *Izlučivanje knjižnične građe za Odjel Posebne zbirke*.

Obrada

Pristigla građa u cijelosti se obrađuje u Zbirci rukopisa i starih knjiga, pri čem se radi uredna dokumentacija. Građa se upisuje u inventarnu knjigu, signira se i opisuje prema valjanim standardima i pravilnicima. Nakon unosa u inventarnu knjigu građa se obrađuje formalno i sadržajno. Pristigla se knjižna građa opisuje prema propisima za staru omeđenu građu u

objedinjenu izdanju Međunarodnoga standardnog bibliografskog opisa (ISBD) te Pravilniku i priručniku za izradbu abecednih kataloga. Strojno se građa Zbirke rukopisa i starih knjiga opisuje u informacijskome knjižničnom sustavu Aleph, u koji je ugrađen format MARC 21. Stare i rijetke knjige opisuju se prema dokumentu *Omeđene publikacije, integrirajuća građa i nakladničke cjeline: priručnik za katalogizaciju u bibliografskom formatu MARC 21*, čije su autorice Dorica Blažević i Vesna Hodak. Rukopisi se signiraju po načelu *numerus currens*, a knjigama se signature signiraju isto po načelu *numerus currens* u jednoj od ukupno deset skupina.

Korisnici

Građa Zbirke rukopisa i starih knjiga dostupna je korisnicima, koji su ujedno i članovi Knjižnice. Akademska zajednica, istraživači, znanstvenici i studenti iz zemlje i inozemstva koriste građu za potrebe studentskih seminara i znanstvenih istraživanja. Zainteresirani pojedinci iz šire javnosti također mogu pregledavati rukopisnu i knjižnu građu koja je objavljena u digitalnome obliku. Pravnim nasljednicima dopušta se uvid u građu koja je pohranjena i obrađena u Zbirci rukopisa i starih knjiga, kao i uvid u tijek te način njezine obrade, a po potrebi im se omogućuje i korištenje takve građe. U Zbirci rukopisa i starih knjiga radi se popis o korištenju građe i korisnicima.

Korištenje građe

Građa se može koristiti jedino u čitaonici Zbirke rukopisa i starih knjiga. Korisnici se trebaju najaviti dan prije djelatnicima Zbirke kojima trebaju dostaviti popis građe koju žele koristiti. Građa Zbirke rukopisa i starih knjiga može se koristiti uz uporabu pamučnih rukavica. Tijekom korištenja građe korisnici na radnome stolu mogu imati samo ono što im je nužno za studentski rad, i to prijenosno računalo, papir ili bilježnicu te olovku za pisanje. U čitaonicu nije dopušteno unošenje hrane i pića, a građu nije dopušteno fotografirati fotoaparatom ili mobitelom. Snimanje i preslikavanje građe moguće je samo u istraživačke svrhe. Za potrebe pisanja seminara, diplomskih, magistarskih i doktorskih radova te stručnih i znanstvenih tekstova studenti i istraživači mogu zatražiti preslikavanje jednoga dijela rukopisa ili knjige. Za preslikavanje cijele jedinice građe, kao na primjer rukopisa ili knjige, potrebno je zatražiti dopuštenje glavnoga ravnatelja ili ravnateljice. Preslikavanje građe u komercijalne svrhe moguće je samo uz dopuštenje glavnoga ravnatelja ili ravnateljice te uz jamstvo da je korisniku autor ili nasljednik dopustio korištenje i objavljivanje građe.

Sva snimanja građe obavljaju se u dogovoru s Odjelom *Zaštita i pohrana* Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. Usluga izradbe preslika naplaćuje se prema cjeniku koji utvrđuje Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu.

Obavijesti o građi mogu se dobiti usmeno, pismeno ili osobno uz korištenje kataloga i drugih referentnih priručnika u čitaonici Zbirke rukopisa i starih knjiga. Sva je rukopisna i knjižna građa obrađena računalno i obavijesti su dostupne u katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

Izložbena djelatnost

Zbirka rukopisa i starih knjiga provodi izložbenu djelatnost samostalno i u suradnji s drugim odjelima Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu kada Knjižnica izložbenu djelatnost provodi samostalno ili u suradnji s drugim ustanovama u zemlji i inozemstvu. Budući da u knjižničnoj zgradi nema odgovarajućega izložbenog prostora, građa se izlaže u prostorima Knjižnice. Građa se izlaže ili posuđuje za izlaganje prema procedurama, kao što su *Procedura za izlaganje građe iz fonda Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu u prostoru Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu* i *Procedura za posudbu građe Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu radi izlaganja izvan njezina prostora u Hrvatskoj i inozemstvu*. U Zbirci rukopisa i starih knjiga vodi se dokumentacija o načinu i rokovima posuđivanja građe. Da bi se osjetljiva i oštećena izvorna građa što manje izlagala i tako zaštitila, za izložbenu se djelatnost koriste digitalne preslike izrađene u Odjelu *Zaštita i pohrana* Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

Zaštita

Kako bi Zbirka rukopisa i starih knjiga ispunila svoj temeljni cilj, a to je trajno čuvanje rukopisne i knjižne građe te njezina dostupnost, potrebno je, osim dokumentacije/obrade i zaštitnoga snimanja, u suradnji s Odjelom *Zaštita i pohrana* Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu procijeniti i smanjiti opasnost od propadanja građe. Procjena je rizika bitna jer se njome utvrđuju štetni utjecaji i opasnosti za građu, uzroci oštećenja te se poduzimaju odgovarajuće mjere zaštite. Oštećena se građa konzervira, restaurira i pohranjuje na primjeren i siguran način ovisno o vrsti i formatu građe.

Pritom treba istaknuti preventivnu zaštitu koja se provodi od pristizanja građe u Zbirku, u prostoru Zbirke, izložbenim prostorima, prostoru u kojem se građa konzervira i restaurira te pri upravljanju, pakiranju i prijevozu. Preventivne aktivnosti prilagođene su posebnostima Zbirke. Vodi se popis izložaba i posudaba građe za izložbe te postupci zaštite na građi.

Smještaj fonda

Građa Zbirke rukopisa i starih knjiga smještena je u dvama rizničnim spremištima bez dnevna svjetla te s nadziranim ulazom i dojavom za gašenje požara halonom 1301. Spremišni prostori opremljeni su stropnim javljačima požara, vatrodojavnim sustavom za automatsko gašenje te ručnim javljačima požara. U spremišnim prostorima građa je razvrstana prema formalnome mjerilu na rukopise i tiskanu građu te je smještena na metalnim policama. Rukopisna građa u jednome je spremištu, a knjižna građa u drugome rizničnom spremištu. Pomoću elektroničkih uređaja *dana loggera* svakodnevno se u spremišnim prostorima provjeravaju temperatura i vlažnost zraka te se uređuju u skladu s preporukama Pravilnika o zaštiti knjižnične građe. Spremišni prostori čiste se u određenim razmacima i u njima se provode preventivne mjere sanitacije na kvartalnoj razini. Osim čišćenja spremišnoga prostora, bitno je redovito održavanje polica i ormara. U određenim razmacima treba se čistiti i uklanjati prašina kako bi se izbjegla pojava plijesni, gljivica, kukaca i drugih štetočina. Prostor čitaonice u kojem je smještena Referentna zbirka nema nadzirani ulaz i nije opremljen alarmom, a od požara se štiti mokrim *sprinkler* sustavom.

Sigurnost Zbirke

Cjelokupna zaštita fonda Zbirke rukopisa i starih knjiga osigurava se sustavom tehničke zaštite, tjelesne zaštite te zaštite od požara knjižnične zgrade. Sustav tehničke zaštite obuhvaća protuprovalni i vatrodojavni sustav, videonadzor, nadzor pristupa i nadzor iznošenja građe. Protuprovalni sustav uključuje se nakon završetka radnoga vremena.

Konzervacija i restauracija

Tijekom redovitoga pregleda izdvaja se oštećena građa i potom se izlaže odgovarajućemu konzervatorsko-restauratorskom postupku. Prednost u postupku zaštite ima vrijedna građa te građa koja se posuđuje za izložbe ili se izlaže u prostoru Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

Procjena rizika i plan zaštite u kriznim uvjetima

Prijetnje iz kojih mogu nastati opasnosti koje će utjecati na Zbirku rukopisa i starih knjiga podrazumijevaju prirodne, tehničke i antropogene izvore. Prema načinu nastanka mjere mogu biti redovite ili izvanredne, prema dinamici spore, postupne ili brze, a prema karakteru nastupanja mogu biti primarne, sekundarne ili kaskadne. U sklopu plana zaštite Zbirke rukopisa i starih knjiga u kriznim uvjetima, koji u završnici mora biti integriran ili usklađen s planom zaštite u kriznim uvjetima preostalih zbiraka Knjižnice, potrebno je procijeniti prijetnje, odnosno utvrditi opasnost, dovesti ih u odnos s čimbenicima otpornosti na prijetnje, odnosno utvrditi otpornost, te dati procjenu spremnosti Knjižnice da osigura zaštitu Zbirke u kriznim uvjetima. Osim početne procjene rizika u prostorima Zbirke, za dijelove građe koja se posuđuje potrebno je izraditi posebnu procjenu rizika i plan zaštite u kriznim uvjetima za premještenu građu. Procjenu rizika za Zbirku potrebno je osuvremeniti barem svake dvije godine, a prema potrebi i češće, a obvezno u slučaju izgreda ili bitnih izmjena u organizaciji i čuvanju Zbirke.

Zaštita Zbirke u kriznim uvjetima podrazumijeva dosljedno i neprekidno provođenje mjera prevencije te pripreme odgovora i oporavka koje propisuju zakonski i interni propisi o zaštiti knjižnične građe.

Literatura

Futas, Elizabeth. Collection development policies and procedures. 3rd ed. Phoenix : The Oryx Press, 1995.

IFLA-ina načela za skrb i rukovanje knjižničnom građom / sastavio i uredio Edward P. Adcock u suradnji s Marie-Theresom Varlamoff i Virginiom Kremp. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2003.

Johnson, Peggy. Fundamentals of collection development and management. 3rd ed. London : Facet Publishing, 2014.

MacIlwaine, John. IFLA-in kratki priručnik za pripravnost i planiranje mjera zaštite u slučaju katastrofa : središnji program za zaštitu i konzervaciju / John McIlwaine ; pod nadzorom Marie-Thérèse Varlamoff. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2012.

National Library of Australia Collection Development Policy : CDP - Manuscripts. Dostupno na: <https://www.nla.gov.au/collection-development-policy/manuscripts>.

Pravilnik o uvjetima i načinu korištenja građe i usluga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu [citirano: 2018-11-19]. Dostupno na: <http://www.nsk.hr/wp-content/uploads/2012/01/Pravilnik-o-uvjetima-i-načinu-korištenja-građe-i-usluga-Nacionalne-i-sveučilišne-knjižnice-u-Zagrebu-2013..pdf>.

Pravilnik o zaštiti knjižnične građe (NN 52/2005) [citirano: 2018-11-23]. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2005_04_52_1001.html.

Pravilnik o zaštiti od požara Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. Dostupno na: <http://intranet-nsk/download/odsjek-za-sigurnost/zastita-od-pozara/pravilnici/Pravilnik-o-zastiti-od-pozara-NSK-E28093-21.09.2018.pdf>.

Procedura Dar prema NSK [citirano: 2018-11-19]. Dostupno na: <http://intranet-nsk/download/financijsko-upravljanje-i-kontrole/procedure/Odluka-usvaja-se-procedura-Dar-prema-NSK.pdf>.

Procedura Izlučivanje knjižnične građe za Odjel Posebne zbirke [citirano: 2018-11-19]. Dostupno na: <http://intranet-nsk/download/financijsko-upravljanje-i-kontrole/procedure/Odluka-procedura-izl.-građe-odjel-posebne-zbirke.pdf>.

Procedura Nabava roba, usluga i radova [citirano: 2018-11-19]. Dostupno na: <http://intranet-nsk/download/javna-nabava-i-ekonomat/Odluka-procedura-nabava-roba-usluga-i-radova.pdf>.

Procedura Prihvat, smještaj i čuvanje knjižnične građe [citirano: 2018-11-19]. Dostupno na: <http://intranet-nsk/download/financijsko-upravljanje-i-kontrole/procedure/Odluka-procedura-prihvat-smjestaj-knj.-građe.pdf>.

Procedura Priprema i povrat knjižnične građe za izložbe. Dostupno na: <http://intranet-nsk/download/financijsko-upravljanje-i-kontrole/procedure/Interna%20procedura%20priprema%20i%20povrat%20građe%20za%20izl..pdf>.

Procedura o provedbi mjera u području fizičke sigurnosti knjižnične građe (interna procedura Odjela *Zaštita i pohrana* Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu).

Smjernice za izgradnju zbirke Croatica [citirano: 2018-11-19]. Dostupno na: <http://www.nsk.hr/wp-content/uploads/2016/06/Smjernice-za-izgradnju-zbirke-Croatia-3.pdf> (2018-11-19).

Zbirka rukopisa i starih knjiga [citirano: 2018-11-19]. Dostupno na: <http://www.nsk.hr/zbirka-rukopisa-i-starih-knjiga/>.